

O dvadesetoj godišnjici nastanka i aktualnosti enciklike *Fides et ratio*

STJEPAN RADIĆ

Mora li se zaista dokinuti razum kako bi se učinilo mjesta vjeri (Kant) te suprotstavlja li se ona čovjekovu intelektualnom integritetu i onomu koji drži do sebe (Nietzsche), samo su neka od pitanja koja ukazuju na čitav spektar odnosa poznat u povijesti misli kao odnos vjere i razuma. U promišljanju i proučavanju o njemu jedno je upadljivo: kada govorimo o vjeri s obzirom na racionalnost tada i ne pitajući pretpostavljamo kršćansku vjeru te posebno onu katoličke provenijencije. Kao i u odnosu vjere i nevjere, tj. ateizma, taj se odnos najviše problematizirao u kršćanskom misaonom krugu upravo zbog isticanja posebnog, štoviše, povlaštenog mjesta razuma u kršćanskoj vjeri. Ima tomu mnogo razloga. Istaknimo najuočljivije: ponajprije valja spomenuti povijesnu nužnost odvajanja kršćanske vjere od mita i posljedično svih oblika idolopoklonstva i magije, pri čemu je ona samo nastavila tradiciju židovsko-biblijskog poklada vjere, posluživši se pri tome grčko-antičkim misaonim nasljeđem. Mnogo stoljeća kasnije i kao svojevrsni izazov, nadalje, nametnulo se *prosvjetiteljstvo* s umišljajem apsolutnog polaganja prava na *razum* pokušavajući, između ostalog, u svojim inačicama pozitivistički usmjerenih znanosti sâmo kršćanstvo – i s njim poklad vjere koju ono nosi – rekonstruirati kao *sustav* u osnovi usmjeren na čovjekove osjećaje i unutarnja nagnuća odjeljujući ga time od razuma kao takvog. Kršćanstvo je toga vremena nudilo, kao što to i sada čini, odgovor u velikanima teološke misli ukazujući da se blago kršćanske vjere itekako daje razumski opravdati. Konačno, hipertehnologizirano društvo i s njime postmodernističke koncepcije u umjetnosti, književnosti i filozofiji, guraju kršćanstvo i vjeru na rub društva dopuštajući mu doduše postojanje, ali pod vidom svojevrsnog *podnošenja* ili poznatije *toleriranja*. Nisu li, možemo se zapitati, ovi stavovi o kršćanstvu i vjeri, u izvjesnom smislu plod krivog shvaćanja same vjere kojoj se oduzima svaki racionalni, prosudbeni karakter, shvaćajući ih tek kao relativno dobro u usklađen sistem normi, rituala i obrazaca, koji od svojih ‘članova’ zahtijeva nasljedovanje i poslušnost?

Razum uz vjeru pripada ‘dvama krilima’ čovjekova duha kojim se on uzdiže k promatranju istine’, veli papa Ivan Pavao II u svojoj enciklici *Fides et ratio*. U tom smislu ne samo da su razum i vjera ucijepljeni u ljudski duh, već su bitno upućeni jedno na drugo, tako papa u daljnjim elaboracijama, pri čemu jedno za svoju cjelovitost potrebuje ono drugo. Rimski pontifex ovdje svakako polazi od vjere. Radi se, dakle,

o temeljnim aspektima same kršćanske vjere pri čemu joj se kao nepreskočiv isprječava upravo razum, unatoč brojnim pokušajima 'lagodnijeg puta' u smislu njegova mimoilaženja poglavito kod prakticiranja kršćanske vjere. U tom smislu (kršćanska) vjera nije nekritičko usvajanje dogmi i moralnih principa, slijepo oponašanje ideja ili u konačnici infantilni odnos prema (vlastitoj) budućnosti za koju bi – potrebno je samo vjerovati – potpunu odgovornost nosio Bog. Ona je, usuprot tomu, stalni napor, nekad veći nekad manji, promišljanja i na taj način unutarnjeg usvajanja (interioriziranja) onog što se kao njen polog prenosi i nudi. Ona je, nadalje, nasuprot slijepom oponašanju ideja i s njima principa ma od koga dolazile, *slobodni* pristanak uz Osobu. Time se vjera određuje naspram svake ideologije, štoviše, stoji ovoj dijametralno suprotno jer u harmoniji s razumom pretpostavlja upravo slobodu. Tako se autentična kršćanska vjera očituje kao jedna *optio fundamentalis*, temeljna odluka koja kao takva u svakodnevicu prožima sve druge pojedinačne odluke i izbore i time zapravo *aktualizira* vjeru s obzirom na život uopće. U suprotnom bi ostala samo u *potenciji* kakvih primjera ima na pretek prepoznatljivih u izričajima *tradicionalizam, formalizam, religioznost...* Konačno, autentična se kršćanska vjera opire neodgovornom, infaltnom odnosu prema životu i budućnosti u koji se upada upravo zbog pogrešnog, tj. banalnog shvaćanja *fiduciae, povjerenja*. Ono, koliko god se od vjernika zahtijevalo kao jedan od vidova aktualiziranja, uprisutnjivanja vjere često, na žalost, kod vjernika samih zadobiva naličje bijega od konkretnosti i time odmaka od temeljnih problema toga istoga života i stvarnosti. Uloga je razuma u vjeri, dakle, i više nego potrebita.

S obzirom na rečeno, osvjetljava enciklika *Fides et ratio* u okviru njihova odnosa ovu tako staru, a tako novu temu, dajući do znanja da između vjere i razuma treba uvijek biti razmjer suprotan, dakako, svakom vidu njihova poistovjećivanja. S tim u vezi trudi se enciklika ukazati na važnost koju *uvidi*, tj. *spoznaje*, i razuma i vjere imaju za ljudski duh. Tako *spoznaje* razuma različite su od *uvida* vjere jer se one nameću drugačijom *nužnošću*, uočljivom svakom razumskom biću. S druge pak strane, *uvidi* vjere različiti su od *spoznaja* razuma jer one u temelju uključuju odnos prema Osobi. Stoga, kada govorimo o 'dva krila' tada zaista govorimo o *dva* – lijevom i desnom koji su jedan od drugog pojmovno i sadržajno odvojivi, ali ne suprotstavljeni, pri čemu bi let bez bio jednog radikalno osakaćen. I ne samo let! Razum, dakle, pomaže vjeri kako vidjesmo, čuvajući ju od zastranjenja, međutim i vjera pomaže razumu da ne bude 'zarobljen u okvire vlastitoga kategorijalnog mišljenja' otvarajući mu na taj način nove vidike u procesu samog spoznavanja i upućujući ga konačno na istinu u cjelovitom smislu. Jer sam razum, kao jedna od čovjekovih duhovitih, tj. umskih sposobnosti, često riskira u svojoj uznositosti, koja nerijetko omalovažava i samu vjeru, narušiti upravo ovu duhovno-umsku, tj. čovjekovu spekulativnu sposobnost pod čijom je uostalom i vlašću reducirajući se tek na puku instrumentalnost. En-

ciklika to dobro uočava, naime, da se nalazimo u stanju svojevrsnog nepovjerenja prema umu pri čemu on time kao ishodište samog razuma – kakvog li paradoksa – postaje suvišan. Njegova je uloga svedena na puku tehničku sposobnost ogoljenog razumijevanja u cilju ovladavanja svemu što mu dolazi sučelice bez potrebe za konačnim smislom i utemeljenjem. Ne radi se ovdje o nikakvoj kritici prirodnih i tehničkih znanosti. Štoviše, ne radi se uopće! One imaju svoju metodu i specifični način dolaska do spoznaja tj. otkrića. Problem nastaje kada se njihova spoznaja i spoznaja drugih znanosti društveno-humanističkog usmjerenja (psihologija, sociologija, politika) *ideologizira*, pri čemu sebe doživljavaju kao jedino kompetentne, tj. znanstvene za područje koje nerijetko uzurpiraju. Tako imamo na jednoj strani *instrumentalni um*, koji apsulotizirajući samo jednu svoju sposobnost razum, ljudski duh srozava na puki entitet obrade informacija pri čemu se kao osnovno pravilo nameće bolje, više, brže..., konačno učinkovitije. Na drugoj pak strani provalije zjapi postmoderna konstelacija koja zazire od svakog propitivanja smisla i konačnog utemeljenja, držeći ih (uključujući, dakako i kršćansko) tek jednom već-videnom naracijom. Upravo je to ono što papa u enciklici označava nepovjerenjem u ljudski um.¹

Odnos vjere i razuma, međutim, ne dotiče samo stručne filozofske i teološke rasprave već i konkretni ljudski život odn. svakodnevicu. Svaka iole odgovorna osoba prema sebi i životu koji ostvaruje, promišlja – ovisno o svjetonazoru kojeg zastupa – o ovim temeljnim pitanjima, među koje svakako pripada odnos vjerovanja i razumijevanja. Ovdje se ne radi toliko o tome (iako to nije potpuno isključeno) da osobe ovaj problem *direktno* postavljaju kao objekt svojeg promišljanja. On se više provlači kroz stavove i uvjerenja koje osobe stvaraju naspram temeljnih društvenih i egzistencijalnih pitanja. Tako se u zastupanju tih stavova primjerice prema pobačaju, eutanaziji, konačno naravnosti braka između žene i muškarca, vjernike u (našem) društvu redovito prokazuje kao nazadne i rigidne te vezano uz našu temu – neznanstvene tj. aracionalne dok se stavovi proizašli iz moralnog relativizma označavaju racionalim i znanstvenim (!). Osim što se ovim pojmom znanstveno, te posebno »znanstveno dokazano« vrlo olako barata, njega se pri tome neopravdano reducira na njegovu samo jednu dimenziju – već spomenutu tehničko-eksperimentalnu, pri čemu kriteriji znanstvenosti i time racionalnosti *nečeg* postaje mogućnost *njegove* puke tehničke izvedivosti. Međutim, već jednostavno pitanje *smijemo li sve što možemo?*, otkriva svu dubinu problema koja nije sadržan samo u moralnoj dimenziji – iako nju dotiče najvećim dijelom, nego i u već spomenutom olakom i prebrzom označavanju (vlastitih) stavova i postupaka znanstveno uskla-

¹ Usp. I. MACAN, Što nam poručuje enciklika *Fides et ratio?*, u: *Obnovljeni život* (54) 1 1999., str. 104.

đenim i znanstveno dokazanim. Učinak ovog procesa za koji se vjeruje (N. B.) da koristi samoj znanosti i njenoj ulozi u društvu jest taj da je u konačnici zapravo ona sama najveći gubitnik.

Enciklika *Fides et ratio*, čijim se predstavljanjem ovdje nismo bavili već nastavili putevima koje naznačuje, zadobiva sve većim vremenskim odmakom svoju vrijednost. 'Rastjelovljeni um' naznačen u procesu neprirodnog odvajanja razumosti od umnosti, odnosno razumijevanja od zaključivanja i apstrahiranja, možemo ponovno sjediniti jedino u zauzetom traženju Istine kako u moralnom, tako i svakom drugom pogledu – znanstvenom, umjetničkom, kulturnom općenito. U suprotnom te potaknuti virtualnim svijetom, koji postaje stvarniji od onog u kojem se 'mičemo i jesmo', sami sebe dovodimo u situaciju pukog preživljavanja u kojem nam se 'mrvice' instrumentalnog uma što padaju sa stola znanosti predstavljaju kao nešto posebno i izvanredno, samo za nas. Trebamo samo pokazati dobru volju pukog pasivnog primanja i stvar će biti zgotovljena! Aktualnost enciklike *Fides et ratio* sastoji se, između ostaloga i u tome, da smo pozvani na nešto više čuvajući se svakog vida polarizacije onog što nam se nudi bilo u daru razuma, bilo vjere.